

Peri Istorias

Vol 10 (2021)

Περί Ιστορίας

ΙΟΝΙΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Περί Ιστορίας

10

ΚΕΡΚΥΡΑ 2021

Κωνσταντίνος Ντόκος (1934-2019)

Γεράσιμος Δ. Παγκράτης

To cite this article:

Παγκράτης Γ. Δ. (2022). Κωνσταντίνος Ντόκος (1934-2019). *Peri Istorias*, 10, 261–266. Retrieved from <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ieim/article/view/30388>

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΤΟΚΟΣ (1934-2019)

Το περιοδικό *Περί Ιστορίας* με αυτό το αφιέρωμα εκπληρώνει μια οφειλή στον Κωνσταντίνο Ντόκο, για τον καθοριστικό ρόλο που διαδραμάτισε στην ίδρυση της Ιονίου Εταιρείας Ιστορικών Μελετών.

Ο Κωνσταντίνος Ντόκος, γεννημένος το 1934 στην Αθήνα, φοίτησε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ (1954-1958), απ' όπου έλαβε το πτυχίο του το 1959. Αμέσως μετά την αποφοίτησή του εργάστηκε για ένα έτος στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών με αντικείμενο την οργάνωση και ανακατάταξη ιστορικού και λαογραφικού υλικού από την περιοχή της Καππαδοκίας.

Από τον Ιανουάριο του 1962 έως τον Ιούνιο του 1964, μετά την ολοκλήρωση της στρατιωτικής του θητείας (1960-1962), έλαβε, κατόπιν εξετάσεων, υποτροφία από την Ακαδημία Αθηνών, που του επέτρεψε να εργαστεί ερευνητικά στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, του οποίου υπήρξε ο πρώτος υπότροφος ερευνητής.

Στη Βενετία μελέτησε σε Αρχεία και Βιβλιοθήκες της πόλης και συγκέντρωσε υλικό γύρω από διάφορα θέματα της Ιστορίας του Βενετοκρατούμενου Ελληνισμού, υλικό που θα αποτελούσε τη βάση για μελλοντικές του δημοσιεύσεις και κυρίως για τη διδακτορική του διατριβή. Φοίτησε ταυτόχρονα στην περίφημη Σχολή Παλαιογραφίας, Αρχειονομίας και Διπλωματικής των Κρατικών Αρχείων της Βενετίας.

Ένα περίπου έτος μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα, τον Ιούλιο του 1965, διορίστηκε βοηθός στο Ιστορικό Σπουδαστήριο του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Με την ιδιότητα αυτή από το 1968 έως το 1974 δίδαξε ποικίλα θέματα της Μεσαιωνικής και Νεότερης Ιστορίας, καθώς και βοηθητικές επιστήμες της Ιστορίας.

Οι πολιτικές του ιδέες κατά τη διάρκεια της δικτατορίας εμπόδισαν την έγκαιρη ολοκλήρωση της διδακτορικής του διατριβής, με θέμα *Η Στερεά Ελλάς κατά τον Ενετοτουρκικό Πόλεμο (1684-1699) και ο Σαλώνων Φιλόθεος*, την οποία κατόρθωσε να υποστηρίξει μόλις στις 31 Μαΐου 1974.

Μετά την ανακήρυξή του ως διδάκτορα, το 1975, απέκτησε την ιδιότητα του επιμελητή στο Ιστορικό Σπουδαστήριο του ΕΚΠΑ, την οποία διατήρησε μέχρι τον Δεκέμβριο του 1979, οπότε παραιτήθηκε από το Πανεπι-

στήμιο Αθηνών. Με αυτήν την ιδιότητα δίδαξε Ελληνική και Λατινική Παλαιολογραφία, Λατινική Διπλωματική και Ιστορία της Βενετοκρατούμενης Κύπρου και Πελοποννήσου στους φοιτητές του Τμήματος Ιστορίας και των Ξενόγλωσσων Τμημάτων της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ

Σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα είχε δείξει τις ιδιαίτερες ικανότητές του να εργάζεται ομαδικά και να εμπνέει νέους φοιτητές στην Ιστορία και στις βοηθητικές της επιστήμες. Σε αυτό το πλαίσιο καθοδήγησε μεγάλο αριθμό μαθητών του, πολλοί από τους οποίους ανέλαβαν αργότερα θέσεις καθηγητών και ερευνητών σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα. Το μελίχιο ύφος, η ευρυμάθεια, ιστορική, φιλολογική και πολιτική, καθώς και η ταπεινότητα, στοιχεία που τον διέκριναν στο σύνολό τους, καθιστούσαν τα μαθήματά του μια πολύ ευχάριστη εμπειρία για όσους τα παρακολουθούσαν, πρώτα απ' όλα όμως για εκείνον.

Από τον κύκλο των μαθητών και των φίλων του Φροντιστηρίου Παλαιολογραφίας, στο οποίο δίδασκε ο Ντίνος Ντόκος, ιδρύθηκε η Ελληνική Παλαιολογραφική Εταιρεία που αργότερα μετονομάστηκε σε Εταιρεία Μελέτης του Νέου Ελληνισμού (ΕΜΝΕ), ενώ συγχρόνως άρχισε να εκδίδεται ως επιστημονικό όργανο της Εταιρείας και το ετήσιο περιοδικό *Μνήμων*.

Τα χρόνια του Ιονίου Πανεπιστημίου

Το 1990 επανήλθε στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, καθώς εξελέγη Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, όπου δίδαξε μέχρι την αφυπηρέτησή του (2001) Νεότερη Ελληνική Ιστορία, Ιστορία της Λατινοκρατίας και Λατινική Παλαιολογραφία, ενώ ίδρυσε και το Εργαστήριο Βοηθητικών Επιστημών της Ιστορίας.

Στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο συνέχισε τα σεμινάρια παλαιολογραφίας, τυπικά και άτυπα, συγκεντρώνοντας εκ νέου γύρω του προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες που ενδιαφέρονταν για τη μελέτη των ιστορικών πηγών. Ανάλογη δραστηριότητα συνέχιζε να επιδεικνύει και στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας, όπου σχεδόν κάθε χρόνο παρέμενε επί μακρόν και πρόσφερε σεμινάρια στους υπότροφους ερευνητές του. Καρπός αυτών των δραστηριοτήτων του υπήρξαν μελέτες που εστιάζουν στην έκδοση, τον σχολιασμό και την ιστορική αξιοποίηση σημαντικών πηγών της υστεροβυζαντινής ιστορίας της Κρήτης και της ιστορίας της Πελοποννήσου κατά τη λεγόμενη Β' Βενετοκρατία¹.

1. Βλ. ενδεικτικά Κωνσταντίνος Ντόκος, Χρήστος Αποστολόπουλος, Δημήτρης Αρβανιτάκης, Ειρήνη Αυδάκη, Στάθης Μπίρταχας, «Η απελευθέρωση των δουλοπαροίκων

Το ενεργό και αδιάπτωτο ενδιαφέρον του και οι συνεργασίες που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο των σεμιναρίων που διοργάνωνε ο Ντίνος Ντόκος, οδήγησαν και στην ίδρυση της Εταιρείας Έρευνας των Σχέσεων του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού με τη Δύση (ΕΕΣΜΝΕΔ), το 1986. Η Εταιρεία αυτή, ιδρυτικό μέλος και επίτιμος πρόεδρος της οποίας υπήρξε ο Ντόκος, εκδίδει από το 1993 το επιστημονικό περιοδικό *Εώα και Εσπέρια*.

Βαθύς γνώστης των βενετικών αρχείων, της υστερομεσαιωνικής και πρώιμης Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας, καθώς και των βοηθητικών επιστημών της Ιστορίας, διαδραμάτισε ρόλο καθοριστικό στην οργάνωση των σπουδών για την ιστορία της ελληνολατινικής Ανατολής, παρόλο που ουδέποτε διεκδίκησε τα εύσημα για όσα είχε εντελώς αθόρυβα επιτύχει. Με πρωτοβουλία του, σε συνεργασία με την Αναστασία Παπαδία-Λάλα, διοργανώθηκε το 1997 (28-30 Νοεμβρίου) η πρώτη, και τελικά μοναδική μέχρι σήμερα, αυτόνομη Επιστημονική Συνάντηση Μεταπτυχιακών Φοιτητών Ιστορίας της Ελληνολατινικής Ανατολής (13^{ος}-18^{ος} αι.), ένα επιστημονικό γεγονός με πλούσια συγκομιδή που κατέδειξε τη δυναμική της έρευνας στο ειδικό αυτό πεδίο.

Στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο υπηρέτησε επί σειρά ετών ως πρόεδρος της Επιτροπής Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και αντιπρόεδρος της Επιτροπής Ερευνών. Με αυτές του τις ιδιότητες αφενός καθοδήγησε μεγάλο αριθμό υποψηφίων διδακτόρων, πολλοί από τους οποίους ολοκλήρωσαν τις διδακτορικές τους διατριβές σε θέματα Ιστορίας του Βενετοκρατούμενου Ελληνισμού, ενώ προώθησε και ερευνητικά προγράμματα που είχαν ως παραδοτέο τη διπλωματική έκδοση νοταριακών πηγών από τον ιόνιο χώρο.

Αγάπησε την Κέρκυρα, όπου συνέχισε να διαμένει μέχρι τέλους, 18 ολόκληρα χρόνια μετά τη συνταξιοδότησή του, και να εργάζεται καθημερινά στο γραφείο του. Αγάπησε το Ιόνιο Πανεπιστήμιο, το οποίο αναγνώρισε την προσφορά του σε αυτό και τον τίμησε το 2005 με τον τίτλο του Ομότιμου Καθηγητή.

Μετά την αφυπηρέτησή του συνέχισε επί σειρά ετών να διδάσκει σε μεταπτυχιακά προγράμματα και σεμινάρια. Ύπήρξε ένας από τους πρώτους

της βενετοκρατούμενης Κρήτης στις αρχές του 15^{ου} αιώνα. Κοινωνικό κίνημα ή ατομικές επιδιώξεις;», *Εώα και Εσπέρια* 3 (1996-1997), σ. 41-67· Κωνσταντίνος Ντόκος, Κατερίνα Βασιλάκη, Γεώργιος Βιολιδάκης, Στέλλα Λεμπέση, Μαρία Μάνδηλα, Δημήτριος Μητουλάκης, Φωτεινή Πέρρα, Κωνσταντίνος Πεσλής, «Οι πελοποννησιακές πόλεις και η μεταστοιχείωση του πληθυσμού τους κατά τη Β' Βενετοκρατία. Το παράδειγμα της Τριπολιτσάς», *Εώα και Εσπέρια* 5 (2001-2003), σ. 89-14.

διδάσκοντες στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ελληνορωμαϊκές-Ελληνοϊταλικές Σπουδές» του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ, το οποίο στήριξε ανελλιπώς από το 2009 έως το 2016.

Ερευνητικό – συγγραφικό έργο

Οι αρχικές έρευνες του Ντίνου Ντόκου, ήδη από την περίοδο της ερευνητικής του υποτροφίας στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας (1962-1964), αλλά και τα μεταγενέστερα ερευνητικά του ταξίδια τόσο στη Βενετία, όπου επέστρεψε σχεδόν ανά έτος, όσο και στο Βατικανό, τη Φλωρεντία και το Παρίσι επικεντρώθηκαν γύρω από τέσσερις κεντρικούς στόχους-άξονες της ιστορίας των βενετοκρατούμενων ελληνικών περιοχών: τη λεγόμενη Β' Βενετοκρατία στην Πελοπόννησο, την Ορθόδοξη Εκκλησία στην Κύπρο, το μεταρρυθμιστικό κίνημα συνολικά στον βενετοκρατούμενο ελληνικό χώρο, με έμφαση στην Κύπρο, και τα *Capitula Communitatum Regni Cypri*.

Επάνω σε αυτούς τους άξονες κινούνται γενικά τα δημοσιεύματά του με προνομιακό πεδίο την Πελοπόννησο και, ειδικότερα, ζητήματα γύρω από τις μεθόδους αποτύπωσης της γης (κτηματολόγια), του οικισμένου χώρου και των ανθρώπων (απογραφές), την περιουσία της εκεί Ορθόδοξης Εκκλησίας κ.ά.

Οι μελέτες του, συνολικά ιδωμένες, διαμόρφωσαν ένα μοντέλο για τη μεθοδολογία της έρευνας στα βενετικά αρχεία και την αξιοποίηση των πηγών για την ιστορία τόσο των βενετικών όσο και των οθωμανικών επικρατειών, και άφησαν ανεξίτηλα τα ίχνη τους στην ιστοριογραφία του νεότερου ελληνισμού. Ο κατάλογος των δημοσιευμάτων του περιλαμβάνει τα εξής έργα:

- «Μια υπόθεση πειρατείας κατά τον 17^ο αιώνα (1678-1680)», *Θησαυρίσματα* 2 (1963), σ. 36-62.
- «Zonaticum», *Μνήμων* 1 (1971), σ. 175-196.
- «Νέαι ειδήσεις περί του Ιωάννου-Ανδρέου Τρωίλου εξ ανεχδότων βενετικών εγγράφων», *Θησαυρίσματα* 8 (1971), σ. 274-282.
- «Επαναστατικά ειδήσεις εις Μάνην προ της ναυμαχίας της Ναυπάκτου και η έναντι αυτών στάσις της Βενετίας και της Ισπανίας (1570-1571)», *Λακωνικά Σπουδαί* 1 (1972), σ. 212-266.
- *Η Στερεά Ελλάς κατά τον ενετοτουρκικόν πόλεμον (1684-1699) και ο Σαλώνων Φιλόθεος*, Εταιρεία Στερεοελλαδικών Μελετών, Αθήνα 1975, 255 σ.
- «Η εν Πελοποννήσω εκκλησιαστική περιουσία κατά την περίοδον

- της δεύτερης βενετοκρατίας», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 21 (1971-1974), σ. 43-168 και 22 (1977-1984), σ. 287-374.
- *Η περιουσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Πελοπόννησο κατά την περίοδο της Β΄ Βενετοκρατίας*, τ. Α΄, Αθήνα 1983, 224 σ.
  - «Η μετοικεσία των Αθηναίων στην Πελοπόννησο και η πρώτη φάση του επαναπατρισμού τους (1688-1691)», *Μνήμων* 10 (1985), σ. 96-138.
  - «Breve descrizione del Regno di Morea. Αφηγηματική ιστορική πηγή ή επίσημο βενετικό έγγραφο της Β΄ Βενετοκρατίας στην Πελοπόννησο;», *Εώα και Εσπέρια* 1 (1993), σ. 811-831. Η ίδια μελέτη δημοσιεύτηκε και στα Πρακτικά του Συνεδρίου *Περιηγητές και αξιωματούχοι στην Πελοπόννησο. Περιγραφές – Αναφορές – Στατιστικές. Προς τιμήν του Σερ Στήβεν Ράνσιμαν / Travellers and Officials in the Peloponnese. Descriptions – Reports – Statistics. In Honour of Sir Steven Runciman*, Μονεμβασιώτικος Όμιλος, Αθήνα 1994, σ. 99-117.
  - [σε συνεργασία με τον Γεώργιο Παναγόπουλο], *Το βενετικό κτηματολόγιο της Βοστίτσας*, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1993, CVIII+730 σ.
  - [σε συνεργασία με τους Χρήστο Αποστολόπουλο, Δημήτρη Αρβανιτάκη, Ειρήνη Λυδάκη και Στάθη Μπίρταχα], «Η απελευθέρωση των δουλοπαροίκων της βενετοκρατούμενης Κρήτης στις αρχές του 15^{ου} αιώνα. Κοινωνικό κίνημα ή ατομικές επιδιώξεις;», *Εώα και Εσπέρια* 3 (1996-1997), σ. 41-67.
  - [σε συνεργασία με την Αναστασία Παπαδιά-Λάλα (επιμ.)], «Ελληνολατινική Ανατολή (13^{ος}-18^{ος} αι.). Α΄ Επιστημονική Συνάντηση Μεταπτυχιακών Φοιτητών Ιστορίας. Στη μνήμη του Gunnar Hering», *Εώα και Εσπέρια* 3 (1996-1997), σ. 229-318.
  - [σε συνεργασία με τη Μαρία Μελέντη], «Το ξένο λεξιλόγιο στις ελληνικές πηγές της Βενετοκρατίας. Γλωσσάριο μεταγλωττισμένων ιταλικών όρων που περιέχονται σε δημοσιευμένες νοταριακές πράξεις των Ιόνιων Νησιών», *Εώα και Εσπέρια* 3 (1996-1997), σ. 83-148.
  - «Οι κοινότητες των λαϊκών τάξεων στη βενετοκρατούμενη Κύπρο», στο Χρύσα Μαλτέζου (επιμ.), *Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της ελληνολατινικής Ανατολής*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 1998, σ. 387-394.
  - «Ερμηνευτικές προτάσεις για μια κτιριακή επιγραφή του 1402», *Άνθη Χαρίτων*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 1998, σ. 449-463.
  - «Οι αστικές κοινότητες και οι αγγαρείες του δημοσίου στη βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο», *Εώα και Εσπέρια* 4 (2000), σ. 243-281.

- [σε συνεργασία με τους Κατερίνα Βασιλάκη, Γεώργιο Βιολιδάκη, Στέλλα Λεμπέση, Μαρία Μάνδηλα, Δημήτριο Μητουλάκη, Φωτεινή Πέρα και Κωνσταντίνο Πεσλή], «Οι Πελοποννησιακές πόλεις και η μεταστοιχείωση του πληθυσμού τους κατά τη Β΄ Βενετοκρατία. Το παράδειγμα της Τριπολιτσάς», *Εώα και Εσπέρια* 5 (2001-2003), σ. 89-146.
- «Η εφαρμογή των αποφάσεων της Συνόδου του Trento και η ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου», στο Χρύσα Μαλτέζου (επιμ.), *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Κύπρος – Βενετία, κοινές ιστορικές τύχες*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 2002, σ. 209-216.
- «Κιβέρι, Μύλοι, Σκαφιδάκι», *Αργειακή Γη* 2 (Δεκέμβριος 2004), σ. 118-130, διαθέσιμο και στον ιστότοπο της Αργολικής Βιβλιοθήκης: <https://argolikivivliothiki.gr/2018/03/17/civeri/> (πρόσβαση: 1 Ιουνίου 2020).
- [σε συνεργασία με την Ιωάννα Αθανασοπούλου], *Η πόλη της Βοστίτσας και ο πληθυσμός της κατά τη δεύτερη Βενετοκρατία*, Εταιρεία Επιστήμης και Πολιτισμού Αιγιαλείας (ΕΤΕΠΑ), Αίγιο – Αθήνα 2007, 120 σ.
- «Απογραφή του πληθυσμού και των κτισμάτων του Άργους κατά τη δεύτερη Βενετοκρατία», στο Χρύσα Μαλτέζου, Αγγελική Πανοπούλου (επιμ.), *Πρακτικά του Συνεδρίου: Βενετία – Άργος. Σημάδια της βενετικής παρουσίας στο Άργος και την περιοχή του (Άργος, 11 Οκτωβρίου 2008)*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, – Δήμος Άργους, Αθήνα – Βενετία 2010, σ. 189-200.
- «Ο χάρτης της Βοστίτσας», στο Όλγα Κατσιαρδή-Hering (επιμ.), *Βενετικοί χάρτες της Πελοποννήσου, τέλη 17ου – αρχές 18ου αιώνα. Από τη Συλλογή του Πολεμικού Αρχείου της Αυστρίας, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης*, Αθήνα 2018, σ. 161-195.
- *Αστική αυτοδιοίκηση και κοινωνικές τάξεις στη βενετοκρατούμενη Ανατολή και στην Κύπρο*, Αθήνα 2021.